

Тема 14

ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ І.Я. ФРАНКА

На перехресних стежинах нашого й зарубіжного шкільництва, рідної літератури, педагогіки, національної освіти, науки й культури 70—90-х років XIX і початку XX ст. найяскравіше виділяється титанічна постать велета українського педагогічного духу Івана Яковича Франка (27 серпня 1856 р. — 28 травня 1916 р.).

Українець-галичанин, син сільського коваля, виходець зі школи під стріхою, завдяки своїй колосальній праці й щедрому талантові, енциклопедичності знань, самовідданій літературній і педагогічній творчості, активній культурно-освітній й громадсько-політичній діяльності, відданим на благо народові, великому українському патріотизму, прославився не тільки в Галичині, а й у цілій Україні та й по всьому світі. Громадсько-творчий подвиг його став найвидатнішим у пошевченківський період.

Наукова, літературна, педагогічна, публіцистична спадщина Великого Каме-

І.Я. Франко

няра колосальна. Нині вона представлена в 50 томах. Однак, якщо зібрати всі твори письменника, то їх повне зібрання сягне до ста томів. Як відмінний знавець рідної та багатьох іноземних мов він публікував свої праці у виданнях усіх європейських країн. У розвитку української літературної, громадсько-суспільної праці, філософії й педагогіки уся його творчість становить цілу епоху.

Поет, прозаїк, драматург, перекладач і літературний критик; педагог, історик; теоретик літератури, театру й мистецтва; публіцист, філософ, культуролог, українознавець, фольклорист, політолог, мовознавець, етнограф і економіст — такий широкий і розмаїтий діапазон наукових злетів геніальної творчості Івана Франка. Вона відзначається оригінальністю, новизною, глибиною думки, що назавжди увійшла у світову класику і є нашою національною гордістю.

У спадщині українського національного генія понад 100 наукових і публіцистичних праць та художніх творів, що присвячені темам виховання дітей і молоді. У них, а також у низці політичних, філософських, економічних та історичних публікацій, висвітлюється широке коло педагогічних питань, зокрема щодо стану освіти на українських землях рубежа ХІХ—ХХ ст.; проблем національної освіти й виховання, покликання розбудови України; відродження й розвитку української педагогічної культури; визначення мети, змісту й методів навчання та виховання, історії освіти, школи, народної педагогіки.

Світогляд і педагогічні погляди І. Франка склалися крізь призму світобачення рідного народу, мудрості народної педагогіки і європейської глибокодумності, вітчизняних світочів розуму: К. Ставровецького, Г. Сковороди, І. Вишенського, Т. Шевченка, П. Куліша, О. Потебні, М. Драгоманова. І. Франко студіював філософські праці Арістотеля, Платона, Д. Дідро, Г. Гельвеція, Г. Гегеля, Й. Гердера, Ф. Шеллінга, М. Чернишевського, цікавився публікаціями відомих українських педагогів Х. Алчевської, І. Бартошевського, Б. Грінченка, О. Духновича, С. Русової, Є. Желіхівського, був глибоко обізнаний із зарубіжною педагогічною літературою — книгами Я. А. Коменського, Г. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, дослідженнями Й. Базедова, Г. Спенсера, Л. Толстого, О. Добролюбова. До речі, Г. Спенсеру й Л. Толстому Франко присвятив окремі статті, написав передмову до українського перекладу праці М. Добролюбова “Про значення авторитету у вихованні”.

Як відомо, у молодості І. Франко був під сильним впливом ідей соціалізму, перекладав твори Маркса й Енгельса. Цей факт всіляко роздмухувався в радянських публікаціях з історії педагогіки як визначальний у формуванні світогляду педагога. І зовсім обминалося те, що згодом І. Франко розчарувався в ній, збагнувши її істинну суть, змінив свій погляд на неї, критично поставився до марксистсько-ленінської ідеології за її фальш і облуду. Підтвердженням цього може бути хоча б те, що коли в 1899 р. у Галичині постала Українська соціал-демократична партія з прихильників соціалізму-марксизму, то він вступив не до неї, а до Української національно-демократичної партії (УНДП). Цей промовистий факт радянська офіційна пропаганда всіляко завуальовувала через обвинувачення Франка в нерозумінні значення гегемонії робітничого класу й диктатури пролетаріату.

І. Франко заздалегідь попереджав, що втілення комуністичних ідей на практиці принесе більше бід, ніж добра. Ці геніальні передбачення Великого Каменяра виявились пророчими.

Грунтовне знання історії й становища українського народу, поневоленого цісарською Австрією й царською Росією, викристалізовували в І. Франка чітку державницьку позицію й тверде переконання в тому, що повний розквіт рідного шкільництва, української педагогіки, освіти й науки, педагогічної й національної культури можливий тільки в умовах самостійної Української держави. Надію на її відродження й розвиток він пов'язує з дітьми, державним майбутнім української нації:

Ти мій рід, ти дитино моя,

Ти вся честь моя і слава,

В тобі дух мій, будуще

Моє, і краса, і держава.

Українську державницьку ідею відстоювала заснована у Львові 4 жовтня 1890 р. з ініціативи та за провідною участю І. Франка Русько-українська радикальна партія — перша українська політична партія європейського зразка, яка мала свою програму, масову організацію і реєстроване членство. Вона заявила про політичну самостійність українського народу як ідеал українських політичних змагань і кінцевою метою своєї діяльності визначила створення самостійної Української держави.

І. Франко своїми творами й взірцевим прикладом особисто-го громадсько-політичного життя надихає борців за вільну, неза-

лежну Україну. І коли затріщали, наближаючись до розвалу, Австро-Угорська й Російська імперії, а Українські січові стрільці піднялися на визвольні змагання за українську державність, то Великий Каменяр душею й серцем був разом із ними — самовідданими борцями за волю й незалежність України. У лавах Українських січових стрільців служив і його син Петро Франко, який спільно зі своїми побратимами реалізував ту самостійницьку програму, яку проповідував і яку все життя відстоював його батько Славетний поет, хоч і був уже тяжко хворий, але знайшов у собі остаток сил і 14 листопада 1915 р. написав німичною рукою вірш “Дві чети”, в якому прославив визвольну звитягу Українських січових стрільців¹.

У 1915 р., коли Львів було визволено від російської окупації, І. Франко перейшов під опіку Українських січових стрільців і жив під їхнім захистом, перебуваючи у військовому лазареті. В їхньому дружньому колі він святкував Різдво 1916 р., що підтверджується документальною світлиною. Навесні 1916 р. І. Франко затужив за своїм домом, де і помер 28 травня 1916 р. Під час похорону Українські січові стрільці на своїх плечах відносили тлінні останки автора пісні “Не пора!” на вічний спочинок на Личаківський цвинтар².

Проголошення високого ідеалу власної самостійної держави й блискучий захист його І. Франком стало тим світочем, який яскраво освітлював шлях боротьби за волю й незалежність України і широко розсував її не тільки політичні, а й педагогічні обрії.

Погляди І. Франка на тодішній стан освіти мали принциповий, реалістично-критичний характер. Це яскраво видно, зокрема, на прикладі таких його статей, як “Мисль о еволюції в історії людськості”, “Чого вимагаємо?”, “Середні школи в Галичині у 1875—1883 рр.”, у яких засуджуються соціальна й національна дискримінація українців у галузі освіти з боку австрійських і польських можновладців, відрив навчання від нагальних потреб українського народу, зашкарублість дидактичних методів, тілесні покарання учнів.

У статті “Мрії і надії українського народу в Галичині” І. Франко зазначив, що австрійська конституція не дала галича-

¹ Луців Лука. Іван Франко — життя і творчість // У пошані Іванові Франкові: Календар-альманах на 1966 рік. У 110-річчя народження і 50-річчя смерті Івана Франка. — Нью-Йорк, 1966. — С. 27, 58.

² Там само. — С. 58—59.

нам ані економічного поліпшення, ані свого суду, ані своєї школи, а тільки віддала їх на необмежене визискування. “Багном гнилим”, “тюрмою народів”, “обручем сталевим” назвав поет тодішню Австрійську імперію:

*Багно гнилеє, між країв Європи,
О Австріє! Де ти поставиш стопи,
Повзе облуда, здирство, плач народу,
Цвіте бездушність, наче плісень з муру.
Ти пишеш і кричиш: “Даю свободу!”
Дреш шкуру й мовиш: “Двигаю культуру!”
Ти не січеш, не б'єш, в Сибір не шлеш,
Лиш, мов упир, із серця соки сосеш...¹*

Трагічну долю безпритульних сиріт, які тинялись обідрані, голодні й босі по Галичині, письменник зобразив в оповіданнях “Яндруси”, “До світла”. А в оповіданні “Історія кожуха” йдеться про бідного школярика, який, не маючи теплої одягу, повертаючись взимку зі школи застудився й тяжко хворіє. А в цей час сільські екзекутори реквізують у батьків хлопчини єдиний кожух “за невідвідання школи”.

Опершись на цифрові дані перепису населення 1880 р., І. Франко в статті “Народне шкільництво в Галичині” з сумом пише про масову неписьменність галичан, що сягнула за 80 %. У публікації “Чого хоче “Галицька робітницька громада”?” письменник вважає масову неписьменність і темряву однією з причин безправності й злиднів робітничого люду. Він високо підніс значення науки в житті людей:

*Хоч в горі й тьмі розлучними словами
Кленуть її людиці, вона проклять не чує
І для добра їх раз у раз працює².*

Українські діти були позбавлені можливостей вчитись як унаслідок злиденності, так і у зв'язку з відсутністю рідних шкіл, учителів. То й не дивно, що на всю Турчанську округу (тепер Турківський р-н Львівської обл.), наприклад, у 1869 р. навчалось всього 9 дітей. Не було належних шкільних приміщень. У непристосованих, тісних класних кімнатах, — зазначав І. Фран-

¹ Франко І. Вольні сонети // Твори: В 50 т. — К., 1976—1989. — Т. 1. — С. 173.

² Франко І. Вольні сонети // Там само. — Т. 3. — С. 337.

ко у своєму рефераті на Снятинському вічі “Наші народні школи і їх потреби” (1892 р.), — діти сидять “по кілька годин в такій задусі, в такім смороді, що не то вчитися, але й дихати там не можна”¹.

Кошти на утримання народних шкіл були мізерні. Тому на початку ХХ ст. 2500 сільських громад Галичини зовсім не мали шкіл, і 700 тисяч дітей шкільного віку залишалися поза школою.

Цісарські урядовці всіляко гальмували розширення мережі українських шкіл, натомість насаджуючи школи чужинські — німецькі, польські, утравквістичні (двомовні), з прицілом на відчуження від рідної мови й культури, денаціоналізацію української молоді. Про це відверто йдеться у “Пісні руського бурсака”:

*Над все мені мила руська мова²
Но, щоб кар'єри ся добить,
Волю по-руськи ані слова,
Лиш по-німецьки говорить³.*

Отже, система освіти в Галичині була антидемократичною й антиукраїнською. Доступ українців до гімназій і вищих шкіл було унеможливлено, за що І. Франко справедливо критикував віце-президента Крайової шкільної ради М. Бобжинського у статті “Великі діяння пана Бобжинського”. Позбавлення українських дітей можливостей здобувати освіту він засуджує також у газетній замітці “Педагогічні невігласи”. А в статті “Русини в Галичині й просвіта” йдеться про дискримінацію українок щодо освіти. Тут зазначається, що дівчатка взагалі були позбавлені будь-якої можливості закінчити навіть народну школу. А українські народні школи здебільшого були одно- чи двокласними, тобто такими, що посідали найнижче місце в системі освіти Австро-Угорської імперії.

Великий Каменяр невпинно боровся за українську національну школу демократичного характеру й гуманістичного спрямування. Він обстоював необхідність створення для неї адекватних шкільних підручників високого наукового рівня й педагогіч-

¹ Франко І. Наші народні школи і їх потреби // Твори: В 50 т. — К., 1976—1989. — Т. 46. — Кн. 2. — С. 114.

² Русини, руська мова — колишня назва українців Буковини, Галичини й Закарпаття та їхньої мови.

³ Франко І. Пісня руського бурсака // Твори: В 50 т. — К., 1976—1989. — Т. 2. — С. 383.

ного звучання, пройнятих українознавчим спрямуванням й українським національним духом. Особливо великого значення І. Франко надавав вивченню рідної мови й літератури, фольклору й етнографії, виховному значенню дитячої літератури. У статті “Женина-мати” І. Франко віддавав перевагу в дитячому читанні таким творам, які плекають розум, роблять шляхетними почуття, будять одночасно розум і дух, становлячи, таким чином, “здоровий корм” душі.

Свої теоретичні настанови І. Франко втілював у художній практиці, написавши низку високоповчальних творів для дітей, зокрема таких чудових казок, як “Лис Микита”, “Лисиця-сповідниця”, “Медвідь”, “Лисова пригода”, збірку “Коли ще звірі говорили”, яка містить 20 казок, переспіваних із фольклору інших народів. У його інтерпретації відома й арабська казка “Абу-Касимові капці”, а для малят — казки “Киця” й “Ріпка”.

Велику педагогічну силу мають оповідання І. Франка про дітей, школу, як-от: “Малий Мирон”, “До світла”, “Гірниче зерно”, “У кузні”, “Грицева шкільна наука”, “Олівець”, “Отець-гуморист”, “Борис Граб”, “Красне писання”. Написана ним повість “Захар Беркут” цінна тим, що плекає історичну пам’ять підрастаючих поколінь, вважаючи її провідним компонентом національного виховання.

Мету й завдання українського національного виховання І. Франко виводив, виходячи з потреб служіння українському народові, нації, боротьбі за вільну, незалежну, демократичну, самостійну Українську державу, дотримуючись мудрих заповітів народної педагогіки, необхідності утвердження освіченості й національної самосвідомості громадян, неухильного додержання в помислах і поведінці народних чеснот.

До відродження української державності, необхідності життя для України закликає вірш І. Франка “Не пора!”, що став українською народною піснею:

*Не пора, не пора, не пора
Москалеви й Ляхови служить!
Довершилась України кривда стара, —
Нам пора для України жить...¹*

Духовно утверджує прагнення українців мати власну державність поезія “Великі роковини” з її завершальними словами:

¹ Пісні українських січових стрільців. — Івано-Франківськ, 1994. — С. 25.

*Довго нас недоля жерла,
Досі нас наруга жре,
Та ми крикнім: "Ще не вмерла,
Ще не вмерла і не вмере!"¹*

Довершену людину творчо підносить саме почуття відповідальності й громадянського обов'язку перед нацією. Ставлячи перед кожним українським громадянином безумовну вимогу громадянського обов'язку, І. Франко імперативно закликав: "Кожний думай, що на тобі мільонів стан стоїть, що за долю мільонів мусиш дати ти відповідь!"

Навіть із викладеного вище не важко помітити, що виховним ідеалом Великого Каменяря була людина-борець, "вічний революціонер", "каменярь" нового суспільства у незалежній Українській державі. Осягнення його можливе через реалізацію національного виховання. Тому кожна школа має бути національною, пріоритетним покликанням якої виступає національне виховання, що ґрунтується на національному ґрунті, народній педагогіці, житті народу і його традиціях. "Виховання народу мусить вирости з традицій, — зазначав І. Франко, — з культурного стану того народу, мусить корінитися в характері, привичках народу, інакше се буде даремна трата часу й сил"².

Засвоєння вселюдських цінностей іде через оволодіння національною культурою рідного народу. Тож і перед школою стоїть "величезна дійова задача — витворити з величезної етнічної маси українського народу українську націю, суцільний культурний організм, здібний до самостійного культурного й політичного життя, відпорний на асиміляційну роботу інших націй, звідки б вона не йшла, та при тім податний на присвоювання собі в якнайширшій мірі і в якнайшвидшій темпі загальнолюдських культурних здобутків, без яких сьогодні жодна нація і жодна хоч і як сильна держава не може остоятися"³.

Інтернаціональне виховання без національного — фальш і облуда.

¹ У пошані Іванові Франкові: Календар-альманах на 1966 рік. — Нью-Йорк. — 1966. — С. 58.

² Франко І. Хома з серцем і Хома без серця // Твори: В 50 т. — Т. 22. — К., 1976—1989. — С. 15.

³ Франко І. Одвертий лист до галицької української молоді // Там само. — Т. 45. — С. 404.

“Все, що йде поза рами нації, — застерігав І. Франко, — се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеями раді би покрити свої змагання за панування одної нації над другою, або хворобливий сентименталізм фантастів, що раді би широкими “вселюдськими” фразами прикривати своє духовне відчуження від рідної нації”¹.

Виховати національно свідомого українця без власних національних шкіл і без виробленої освітньої традиції неможливо. Без цього Україна “готова знов опинитися в ролі ковадла, на якому різні чужі молоти вибиватимуть свої мелодії, або в ролі крілика, на якому різні прихильники вівісекції будуть доконувати своїх експериментів”².

Мету національного виховання української молоді І. Франко вбачав у всебічній підготовці її до здійснення найвищого ідеалу нації — осягнення власної державності, до чинної творчої участі в розбудові рідної духовної й матеріальної культури, а через неї до участі у вселюдській культурі. Національне виховання у своїй найглибшій суті — це творення і безупинне удосконалення нації, тобто це виховання для потреб нації. Тож провідним завданням виховання І. Франко висуває формування українця, основними прикметами якого виступають свідомий патріотизм, висока моральність, вихованість, господарність, освіченість, професіоналізм, фізична й естетична досконалість, витривалість, підприємливість й ініціатива. Виходячи з цього, І. Франко в листі до галицької молоді закликав її розвивати в собі головні рушійні сили життєдіяльності людини (розум, почуття і волю), вчитися ними керувати в діяльності на благо народу. “Здобувайте знання, — пише він, — теоретичне й практичне, гартуйте свою волю, виробляйте себе на серйозних, свідомих і статечних мужів, повних любові до свого народу і здібних виявляти ту любов не потоками шумних фраз, а невтомною, тихою працею. Таких мужів потребує кожна нація й кожна історична доба, коли всій нашій Україні перший раз у її історичному житті всміхається хоч трохи повна горожанська і політична свобода”³. І гарантом успіхів виступають вдало визначені зміст і методи навчання.

¹ Франко І. Поза межами можливого // Твори: В 50 т. — К., 1976—1989. — Т. 40. — С. 284.

² Франко І. Одвертий лист до галицької української молоді // Там само. — Т. 45. — С. 40.

³ Франко І. Одвертий лист до галицької української молоді // Там само. — Т. 46. — С. 402.

Зміст і методи навчання та виховання І. Франко визначив як квінтесенцію роботи школи. Разом із цим він переконливо довів, що в умовах колоніального ладу ці найважливіші компоненти шкільництва підпорядковуються цілям підготовки покірних рабів можновладців. Науку в тодішніх народних школах Галичини, за словами І. Франка, подають не для того, щоб дати українській молоді освіту й необхідний обсяг знань, а тільки на те, аби вселити в неї покірність несправедливим порядком й утвердити її в темноті. Тому й зміст навчання був мізерний. Діти одержували “лиш хвостики, обрізки, а не раз попросту тільки лущипи-ну знань”¹. Школи ж “вчили поволі!”.

*Приїхали аж на Турку,
Ходять байки, як на шурку...
Пита русин: “Є в вас школи?”
Є, та дуже вчать поволи:
Школа в селі вже літ сто,
А письма не знав ніхто”².*

Виклад предметів у народних школах австрійського зразка здебільшого був схоластичний, спорадичний, а методи навчання, застосовувані в них, зашкарублі, малоефективні. А тому частогусто “сільський хлопчина кілька літ ходить до школи, не раз о голоді, о холоді, душиться в ній і тратить здоров’я, час і силу, слухає викладів про історію, астрономію, географію і т. ін., а, виїшовши зі школи, не тільки зараз забуває всю ту премудрість, але за два-три роки забуває зовсім читати”³.

Недосконала методика не розвивала розум школяра, а отуплювала його. Саме так сталося з Грицем, кмітливим і допитливим хлопчиком, який за рік навчання нічого не засвоїв, крім “а баба галамага” (за оповіданням “Грицева шкільна наука”).

І. Франко виступав проти германізації й колонізації народних шкіл Галичини. Висловив чимало критичних зауважень щодо тодішніх шкільних підручників. “Наші шкільні підручники, — зазначав він, — знов-таки в значній мірі завдяки існуючому в

¹ Франко І. Наші народні школи і їх потреби // Твори: В 50 т. — К., 1976—1989. — Т. 46. — Кн. 2. — С. 115.

² Франко І. Мандрівка русина з бідюю // Там само. — Т. 1. — С. 131.

³ Франко І. Наші народні школи і їх потреби // Там само. — Т. 46. — Кн. 2. — С. 114—115.

Галичині режимові, переважно неоригінальні, основані на перестарілих педагогічних принципах, а деякі надто таки далекі від рівня сучасної науки...¹ Це повною мірою стосувалося й методів навчання та виховання й підручників шкіл середніх. І. Франко зазначав: “В школах наших розкладені науки крайне непедагогічно”². Особливо незадовільне тут вивчення української мови та літератури, фольклору. У гімназіях, а також в університетах, домінували зубріння і муштра. На противагу їм Великий Каменяр виставляв свідомість навчання. І при цьому особливого значення надавав самостійній роботі над книгою:

*Книги — морська глибина:
Хто в них пірне аж до дна,
Той, хоч і труду мав досить,
Дивнії перли виносить*³.

Письменник велику увагу приділяв сімейному вихованню дітей. Традиційну українську родину він розглядав як перший і найвпливовіший осередок патріотизму, національного єднання та виховання, місце прищеплення здорових норм і навичок поведінки, пошанування рідної мови, народних звичаїв і традицій.

“Учителем школа стоїть; коли учитель непотрібний, неприготований, несумлінний, то й школа ні до чого”⁴, — ці слова І. Франка, сказані в 1892 р. на Снятинському вічі, стали крилатими. Він поштиво ставився до народних учителів, високо цинив їх сумлінну й конче потрібну працю на благо українського народу. З багатьма народними вчителями І. Франко підтримував особисті контакти, листувався з ними, брав участь, виголошуючи промови, у вчительських вічах. Виступав на захист народних учителів, знаючи про їх безправ’я, беззахисність, мізерну заробітну плату, недоїдання. Особливо тяжким було становище українського вчительства, дискримінованого цісарською владою. Український вчитель у цісарській Австрії заробляв менше, ніж будь-який возний при суді чи стражник “при криміналі”.

¹ Франко І. Одвертий лист до галицької української молоді // Твори: В 50 т. — К., 1976—1989. — Т. 45. — С. 408—409.

² Франко І. Кілька слів о тім, як упорядкувати й провадити наші людські видавництва // Там само. — Т. 45. — С. 193.

³ Франко І. Stroфи // Там само. — Т. 2. — С. 202.

⁴ Франко І. Наші народні школи і їх потреби // Там само. — Т. 46. — Кн. 2. — С. 114.

Про крайнє приниження українських учителів свідчить факт, наведений І. Франком у публікації “Ще раз про галицькі розрухи”: шляхтичі влаштували облави на сільських учителів, які вчили селянських дітей грамоти, й насильно віддавали їх до війська.

Особливу шану виявляв І. Франко до вчителів, які люблять дітей і готові їм віддати своє серце, розумні й чесні, національно свідомі, майстри педагогічної справи. Образи таких учителів він з любов'ю і теплотою змалював у ряді своїх творів: учителя гімназії Міхонського в оповіданні “Борис Граб”; сільського педагога, борця за народні права Омеляна Ткача у п'єсі “Учитель”; вчителів “нормальної” школи Красицького та Білинського в оповіданні “Отець-гуморист”; сільського вчителя Опанаса Моримухи в оповіданні “Батьківщина”.

З часу навчання в Дрогобицькій гімназії І. Франко зберіг світлі спогади про своїх гімназіальних учителів Міхонського, Гікеля, Емирика Турчинського. “Всі ті люди, — писав він у “Дописах про Дрогобицьку гімназію”, — були дійсними приятелями молодіжці, уміли єднати собі її прихильність і довірливість, поступали в школі оглядно, тактовно і по найбільшій честі безсторонно, заохочували оскільки можна до самостійного мислення, до застанови над предметом, до котрого вміли збудити цікавість. Але, на жаль, таких педагогів у галицьких школах, гімназіях і навіть у Львівському університеті було небагато”.

За визначенням письменника, школа — “важка та свята річ”. Його хвилювало, що “шкільна справа іде якомсь набакир”, а “замість учителів спосібних, напрактикованих, таких, що люблять науку і дітей, чимраз приходять учителі неспосібні”¹. Він критикував цісарську владу за те, що вона не приділяла належної уваги професійній підготовці вчителів, зокрема для народних шкіл. Нечисленні препаранди, тобто педагогічні курси (5—6 місяців), не задовольняли навіть елементарних потреб школи. Цісарські можновладці чинили перешкоди підготовці українських педагогічних кадрів. Тому на вчительських посадах часто-густо опинялися особи випадкові, обмежені й бездарні, які ненавиділи дітей, знущалися з них.

І. Франко вивів на громадський осуд негативні типи вчителів, таких як неук і садист Валько з оповідання “Красне пи-

¹ Франко І. Наші народні школи і їх потреби // Твори: В 50 т. — К., 1976—1989. — Т. 46. — Кн. 2. — С. 114.

сання”, тупиця й деспот Телесницький з оповідання “Отець-гуморист” та ін. Всіляко знущується над учнями також учитель з оповідання “Олівець”, тримаючи дітей у постійному страхові. В газетних публікаціях письменник затаврував учителів-самодурів Будзиновського, Савицького, Мрица, Боревича, Бачинського та ін., категорично застерігши, щоб не допускати одіозних типів на вчительські посади, щоб урятувати дітей від розумового й морально-го каліцтва.

Твори І. Франка про українське шкільництво є одним із достовірних джерел для висвітлення історії вітчизняної педагогіки Галичини австрійського періоду. Але цим, звичайно, не вичерпується діапазон його інтересів у цій надзвичайно важливій галузі.

І. Франко як історик педагогіки зробив поважний внесок у висвітлення української народної педагогіки, досягнень педагогічної культури Київської Русі, українського відродження XVI—XVII ст., історії вітчизняного шкільництва в Західній Україні рубежу XVIII—XIX ст., розвитку педагогіки в зарубіжних країнах.

Високо цінуючи творчу енергію, педагогічний розум, засоби й досвід трудового люду, І. Франко підкреслював, що наш народ, “хоч і тисячними манівцями, так як і сама наука, а доходить же звільна до далеко правдивіших, поступовіших і радикальніших думок, ніж їх має не один з його нинішніх просвітителів”¹. У нього був задум написати працю з української етнопедагогіки. Так, у листі до О. Рошкевич у 1879 р. він писав: “А займаюсь я тепер головно одною працею “Погляди на дітей у слов’янських народів, а передовсім у русинів”². У “Показнику до студій суспільно-економічних народних поглядів”, за яким І. Франко і М. Павлик збирали матеріал про життя народу, є ряд питань із народної педагогіки³.

І. Франко перший в історії української педагогіки порушив питання про лінгво-педагогічну суть і значення дитячої мови⁴. У “Нарисі історії українсько-руської літератури” Великий Каменярь виділив спеціальний розділ “Освіта”, в якому на основі ґрунтовного аналізу літописного матеріалу показав високий

¹ Франко І. Кілька слів о тім, як упорядкувати і провадити наші людови видавництва // Твори: В 50 т. — К., 1976—1989. — Т. 45. — С. 190.

² Ломова М.Т. Етнографічна діяльність І. Франка. — К., 1957. — С. 17.

³ Там само. — С. 20.

⁴ Франко І. Дітські слова в українській мові // Твори: В 50 т. — К., 1976—1989. — Т. 26. — С. 123—126.

рівень освіти, науки, педагогіки й шкільництва в Київській Русі, яка мала власне письмо ще до запровадження християнства й за своїм розвитком та досягненими знаннями набагато переважає країни Західної Європи. Він з гордістю пише про ту високу шану, яку виявляли українці до школи, вчителя, книги, освіти й вчених людей, з гіркотою згадує про ту велику шкоду, яку завдало нашому народові нашествя монгольських орд.

Простежуючи дальший історичний прогрес українського шкільництва, І. Франко дав високу оцінку ролі братств XV—XVII ст. у поширенні української національної освіти в Україні, у боротьбі проти полонізації, у відродженні й розвитку української культури. У “Нарисі історії українсько-руської літератури” Великий Каменяр всебічно охарактеризував Львівську братську школу, її статут, видані підручники, внесок у розвиток української педагогічної культури, національної освіти й виховання.

Надзвичайно цікавими є думки І. Франка про Острозьку академію, яку він вважав навчальним закладом вищого типу, про Дрогобицьку гімназію, історію Львівського університету. Вони виражені в рецензії на монографію К. Харламповича “Острожская православная школа. Историко-критический очерк”, а також у статтях “Іван Вишенський, його час і письменницька діяльність”, “Дві унії”, “Нарис історії українсько-руської літератури”. Він вважав Острозький заклад першою українською академією, надавши їй особливого значення в історії національної освіти в Україні, у підготовці нової генерації української інтелігенції. З великою теплотою розповідає автор про її провідних педагогів Кирила Лукаріса, Герасима Смотрицького, Івана Княгиницького.

У статті “Причинки до культурної історії Західної України XVII—XVIII ст.” І. Франко розкрив сутність і мету діяльності в Галичині єзуїтських, піарських, уніатських (василіанських) шкіл. Питання історії педагогіки й освіти галичан знайшли відображення також у його працях “Матеріали до культурної історії Галицької Русі XVIII—XIX віку”, “До історії освіти в Галичині”, “Панщина та її скасування в 1849 р. в Галичині”. Автор дав високу оцінку Галицькому товариству для видання популярних і релігійних книжок. А в дослідженні “Азбучна війна в Галичині в 1859 році” йдеться про особливе місце рідного букваря в національній освіті українських дітей.

Великого Каменяря глибоко хвилювало й те, що Східна Україна перебувала під тяжким колоніальним гнітом Російської імперії. Про це він не раз нагадує у своїх творах, доводячи, що тільки в умовах власної держави, соборної самостійної України, український народ може осягнути свою щасливу долю. “Ми мусимо навчитися чути себе українцями — не галицькими, не буковинськими українцями, а українцями без офіціальних кордонів”¹, — зазначав письменник.

І. Франко як історик педагогіки сягав своїм гострим зором також у глибінь виникнення наукових знань у країнах Стародавнього Сходу — Єгипті, Вавилоні, Індії, Китаї. Винайдення письма він трактував як могутній фактор прогресу світової культури, що дав можливість людям зберігати свої думки для нащадків і передавати їх своїм сучасникам, хоч би й віддаленим на сотні миль. Появу книгодрукування І. Франко відносив до революційного перевороту в галузі науки й культури. Письменник високо цінував педагогічний таланти грецького народу, який, як і народ український, вніс щедрі лепту в світову духовну скарбницю.

Педагогічні погляди Івана Франка становлять знаменну епоху в історії української педагогіки. Їх знання й творче застосування є надійною основою для відродження й розвитку національної освіти та виховання в умовах самостійної Держави.

Контрольні запитання і завдання

1. Яку оцінку дав І. Франко стані освіти в Галичині на рубежі XIX—XX ст.?
2. Що лягло в основу світогляду й педагогічних поглядів І. Франка?
3. У чому вбачав Великий Каменярь провідну мету й завдання українського національного виховання й навчання?
4. Розкрийте основну сутність поглядів І. Франка на зміст і методи навчання й виховання.
5. Які слова І. Франка про вчителя стали крилатими? Як ви їх розумієте?
6. Який внесок зробив І. Франко у висвітлення історії педагогіки?
7. Напишіть реферат на тему “І. Франко і сучасна школа”.

¹ Франко І. Одвертий лист до галицької української молоді // Твори: В 50 т. — К., 1976—1989. — Т. 45. — С. 405.

Література для самостійного опрацювання

Ковба Ж.М. “Просвіта” — світло, знання, добро і воля українського народу (До 125-річчя з дня заснування). — Дрогобич, 1993.

Маляренко Л.Л. Дитячий світ у творах І. Я. Франка (До 125-річчя дня народження) // Початкова шк. — 1981. — № 8.

Паперна Г.О. Іван Франко про народну освіту. — Л., 1946.

Смаль В.З. Педагогічні ідеї Івана Франка. — К., 1966.

Франко І.Я. Педагогічні статті і висловлювання. — К., 1961.